

Ömrü yüzilliklərlə ölçülən əlyazma kitablarını araşdırmaq həm çətin, həm də şərəfli vəzifədir. Bu çətin və şərəfli işi həyatının mənasına çevirən ziyalılarımızdan biri də Kamandar müəllimdir. O, 55 ildən çoxdur ki, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda işləyir və orta əsrlərdə Şərq klassiklərinin, eləcə də Azərbaycanlı alim və ədiblərin türk, ərəb və fars dillərində yazılmış irsini öyrənir. Müxtəlif xətt nümunələri ilə yazılmış orta əsr əlyazma kitabların tədqiqi böyük zəhmət və bilik tələb edir. Kamandar müəllim bu zəhmətə səbirlə qatlaşıaraq, araşdırdığı hər bir yazılı abidə ilə mədəniyyət tariximizi daha da zənginləşdirmişdir. Dünyanın müxtəlif kitabxana və muzeylərində saxlanılan yazılı abidələr, bir sıra elm və ədəbiyyat xadimlərinin əsərləri məhz Kamandar müəllimin tədqiqatları sayəsində ilk dəfə elm aləminə təqdim olunmuşdur.

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Kamandar Kazım oğlu Şərifov 1940-cı il yanvarın 20-də Qərbi Azərbaycanın Ləmbəli kəndində anadan olmuşdur. 1963-1968-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb filologiyası şöbəsində və 1966-1967-ci illərdə Qahirə Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil aldıqdan sonra, 1968-1970-ci illərdə Misir Ərəb Respublikasında, 1976-1980-ci illərdə İraqda, 1988-1990-ci illərdə isə Yəməndə çalışmışdır.

O, elmi fəaliyyətə başladığı 1971-ci ildən bu günədək Əlyazmalar İnstitutunda kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, elmi katib və şöbə müdiri vəzifələrində işləyib. Hazırda Ərəbdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsinə rəhbərlik edir.

K.Şərifov elmi fəaliyyətinin ilk dövrlərində, 1971-1980-ci illərdə əlyazma kitablarının, orta əsr yazılı abidələrinin respublikamızın müxtəlif bölgələrindən toplanmasında, Əlyazmalar İnstitutunun yazılı abidələr fondunun zənginləşdirilməsində böyük xidmətləri olmuşdur. Bu dövr ərzində topladığı əlyazma kitabları arasında XIX əsr alimi, pedaqoqu və kitabşünası Əbdülqəni Məhəmməd oğlu Nuxəvi Xalisəqarızadənin əlyazmaları xüsusi yer tuturdu. Gənc tədqiqatçı topladığı 2000-ə qədər əlyazma abidələrinin əsasında ilk dəfə olaraq Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin həyat və yaradıcılığını, elmi irsini ətraflı araşdırmış, 1984-cü ildə "Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə və onun ədəbi-mətnşünaslıq fəaliyyəti" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Sonralar ayrıca "Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə", "Alim, pedaqoq və kitabşünas" adlı monoqrafiyalar halında çap edilmiş bu tədqiqat əsərində Əbdülqəni əfəndinin Azərbaycan, fars, ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsi, mütərəqqi tədris üsullarının işlənilməsi, dərslər vəsaitlərinin yazılması sahəsindəki fəaliyyəti hərtərəfli araşdırılmışdır. Bu araşdırmalarda Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin elmi yaradıcılığı ilə yanaşı, onun nəsil şəcərəsi, pedaqoji fəaliyyəti, Şəki qazısı vəzifəsində çalışması, maarifçilik sahəsində gördüyü işlər, yaratdığı zəngin kitabxana barədə dəyərli məlumatlar var. Əbdülqəni əfəndinin yaratdığı və ümumi kitabxana kimi fəaliyyət göstərmiş kitab xəzinəsi 1930-cu illərdə yandırılsa da onun bir qismi ayrı-ayrı yerlərdə gizlədilərək saxlanılmışdır. Yanğından xilas edilmiş 2000-dən çox yazılı abidə hazırda Əlyazmalar İnstitutunda qorunur. Xalqımızın bu fədakar ziyalisinin arxivindən əldə edilmiş kitabxana dəftərindən məlum olur ki o, 1835-ci ildən ömrünün sonuna, yəni 1872-ci ilə qədər öz kitabxanasından oxucuların istifadəsinə təmənnasız hər il onlarla kitab vermişdir.

K.Şərifov Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kolleksiyasını diqqətlə öyrənməsi nəticəsində yaradıcılıqları bu vaxtadək araşdırılmamış orta əsr Azərbaycan alimlərindən Hüseyn Hüseyni Xalxali, Məhəmməd Əmin Şirvani, Fətullah Şirvani, Qul Əhməd Ağdaşi, Cəmaləddin Ərdəbili, İbrahim Ərəşi Şəkəvi, Sədəddin Bərdəi, Məhəmməd Hənəfi Qarabaği, Əsirəddin Əbhəri, Şeyx Nəcməddin Qəzvini, Numan Şirvani, İzzəddin Zəncani, Nəcməddin Katibi, Cəmaləddin Qəzvini, Yusif Muskuri Şirvani, Abdunnafi Ağdaşi və başqalarının həyat və yaradıcılığı barədə dəyərli elmi faktlar üzə çıxarmışdır. Tədqiqatçının bu kolleksiyadakı əlyazmaların içində aşkar etdiyi ən dəyərli əsərlərdən biri XIV əsr Azərbay-

can şairi Ümmi İsanın "Mehri və Vəfa" məsnəvisi xüsusilə böyük maraq doğurur. Əlinin "Qisseyi-Yusif", Suli Fəqihin "Yusif və Züleyxa", Yusif Məddahın "Vərqa və Gülşah", Mustafa Zərinin "Yusif və Züleyxa", müəllifi bəlli olmayan "Dastani-Əhməd Hərami" roemaları ilə bərabər erkən anadilli yazılı abidələr sırasında özünə yer almış bu əsəri elmi ictimaiyyətə ilk dəfə təqdim edən, roemani ətraflı ön söz, şərhlər, sözlüklə çap etdirən Kamandar Şərifov olmuşdur. Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin bir sıra əsərləri də ilk dəfə olaraq Kamandar müəllimin tədqiqatları sayəsində işıq üzü görmüşdür.

Bu tədqiqatlarda Əbdülqəni Nuxəvi Məhəmməd oğlunun ulu nənəsi Xalisə qarı haqqında da müəyyən araşdırmalar verilmişdir. Yaxşı təhsil almış, dövrünün müdrik şair təbli ziyalılarından olan Xalisə qarı vətən övladlarının maariflənməsində və təhsil almasında böyük əmək sərf etdiyinə görə Əbdülqəni Nuxəvinin mənsub olduğu nəsil onun adını soyadı qəbul edərək özlərini Xalisəqarızadə adlandırmışlar. Xalisə qarının kitabxanasından olan bir sıra əlyazma kitabları hazırda Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır.

K.Şərifovun çoxcəhətli elmi yaradıcılığı indiyədək öz həllini tapmamış bir sıra mühüm məsələləri əhatə etməsi, tədqiqatlarının geniş miqyası, qoyulan məsələlərin aktuallığı ilə seçilir. Onun tədqiqat işləri arasında ədəbiyyatşünaslığımızda klassik mətnşünaslığın araşdırılması, bu elm sahəsinin nəzəri problemlərinin öyrənilməsi mühüm uer tutur. O, yalnız Azərbaycanda deyil, dünya şərqşünaslığında ilk dəfə olaraq orta əsr türkdilli, farsdilli və ərəbdilli yazılı abidələr əsasında mətnşünaslığın nəzəri problemlərini araşdırmış və bu mövzuda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Bu tədqiqatları ilə müəllif sübut edir ki, mətnşünaslığın ilkin qaynaqları eramızdan əvvəlki dövrlərlə bağlı olsa da, müsəlman Şərqiində bu sahə başlanğıcını Quran və hədislərin düzgün mətnlərinin tərtibindən götürür. Bundan sonra isə Xətib Təbrizi, Yusif Tahir Xoylu, Dostmehəmməd Daraxçı, Saib Təbrizi, Hacı Mirzə Məhəmməd, Əbdülqəni Xalisəqarızadə, Mirzə Kazimbəy və başqa Azərbaycan alimlərinin elmi fəaliyyəti nəticəsində mətnşünaslıq inkişaf etdirilərək XIX əsrin ikinci yarısında bir elmi sahə kimi formalaşdığı öyrənilmişdir. Bu tədqiqat nəticəsində onun "Mətnşünaslıq", "Mətnşünaslığın əsasları" və "Mətnşünaslığın nəzəri əsasları" adlı üç monoqrafiyası işıq üzü görmüşdür. Mərhum akademik Vasim Məmmədəliyevin sözləri ilə desək, "Kamandar müəllim özünün məhsuldar tədqiqatları ilə Azərbaycanda mətnşünaslıq məktəbi yaratmışdır". Professorlar Möhsün Nağısoylu və Azadə Musaeva bu tədqiqatın əhəmiyyəti barədə yazırlar ki, araşdırmalar "ədəbi-tənqidi fikir tarixinin öyrənilməsi istiqamətində aparılmış fundamental bir tədqiqat əsəri olmaqla yanaşı, həm də ümumtürk, ərəb və fars mətnşünaslığı və onların nəzəri əsaslarının öyrənilməsi üçün böyük imkan yaradır". Təsədüfi deyildir ki, K.Şərifovun "Mətnşünaslığın əsasları" adlı kitabı respublika ali məktəblərində mətnşünaslığın tədrisi sahəsində dərslik kimi istifadə olunur. Onun digər tədqiqatları da ali məktəblərin ayrı-ayrı fakültələrində, xüsusən filologiya və kitabxanaçılıq fakültələrində tədris prosesində istifadə edilir.

O, Azərbaycan əlyazma kitab mədəniyyətinin öyrənilməsi istiqamətində də az əmək sərf etməmişdir. Filologiya elmləri doktoru, professor Bayram Allahverdiyev yazır: "Müasir dövrdə Azərbaycan kitabşünaslığı görkəmli alim Kamandar Şərifovun bir sıra qiymətli elmi əsərləri və monoqrafiyaları ilə xeyli inkişaf etmiş, zənginləşmişdir". K.Şərifovun kitabşünaslıq sahəsində bu xidmətləri nəzərə alınaraq əsərləri B.Allahverdiyevin rəhbərliyi və re-

daktorluğu ilə 2003-cü ildə BDU-da nəşr edilmiş "Azərbaycan kitabşünaslığı" adlı biblioqrafik göstəriciyə daxil edilmişdir.

Keçən yüzillikdən üzü bəri erməni millətçiləri tərəfindən xalqımıza qarşı törədilən aşkar qırğınlarla, torpağımıza şərik və sahib olmaq məqsədilə aparılan təbliğatlara, silahlı münacişələrə və xalqımızın doğma torpaqlarından deportasiyasına erməni kilsəsi və onun ətrafına toplaşmış erməni "ziyalıları" rəhbərlik etmişdir. Azərbaycan ziyalıları ermənilərin bu təcavüzkarlığını, işğalçı siyasətini ifşa edən kifayət qədər əsərlər yazmışlar. Lakin Sovet rejiminin xalqlara qarşı ikili münasibəti ermənilərə istədiklərini etməyə imkan versə də, bizim yazıçılarımızın - M.M.Nəvvabın, M.R.Fənanın, M.S.Ordubadinin bununla bağlı yazdıqları kitabların nəinki nəşrinə, adını çəkməyə belə icazə verməmişdir. K.Şərifovun 1993-cü ildə ilk dəfə çap etdirdiyi (Arif Ramazanovla) M.M.Nəvvabın "1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası" adlı əsəri erməni yalanlarını ifşa edən, onların xalqımıza qarşı düşmən xislətini sübuta yetirən dəyərli abidədir.

Dahi Azərbaycan alimi və mütəfəkkiri Nəsirəddin Tusinin 800 illik yubileyi münasibətilə onun orta əsrlərdə tələbəlik mədəniyyətinə, təlim-təhsil qaydalarına həsr edilmiş "Adabülmütəəllimin" əsərini ərəb dilindən ilk dəfə tərcümə edən də Kamandar müəllimdir. Bununla bərabər, Şərqin, o cümlədən Azərbaycanın bir sıra görkəmli dühalarının - Əbu Nəsr əl-Fərabinin, Eynülqüzzat Həmədaninin, Əbu Həmid əl-Qəzalinin, Şeyx Mahmud Şəbüstərinin, Nəsirəddin Tusinin, Mənsur Həllacın, Əbdürrəhman bin Ömər Şufinin və başqalarının əsərləri ilə ilk dəfə olaraq Kamandar müəllimin rəhbərliyi və redaktorluğu ilə ərəb-fars dillərindən dilimizə tərcümə olunmuşdur.

K.Şərifovun Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan yazılı abidələrin elmi təsviri və kataloqlaşdırılması sahəsində böyük xidmətləri vardır. O, ərəbdilli əlyazmalar kataloqunun I, II, III və IV cildlərinin müəlliflərindən olmaqla bərabər, II, III və IV cildlərin həm də tərtibçisidir. Bundan başqa, tədqiqatçı Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kitabxanasındakı orta əsr əlyazmalarının kataloqunun I, II cildini və ərəbdilli əski çap kitabları kataloqunu hazırlayaraq nəşr etdirmişdir.

Kamandar müəllimin mənəvi irsimizin öyrənilməsi istiqamətində çətin və məhsuldar əməyini fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor Camal Mustafayev belə qiymətləndirmişdir: "Kamandar elmdə külünglə yol açan alimlərdəndir".

Orta əsr Azərbaycan alim və ədiblərinin dünya kitabxana və muzeylərində saxlanılan əsərlərinin əlyazmalarının müəyyənləşdirilməsi istiqamətində də K.Şərifov az iş görməmişdir. O, 2002-ci ildə Misirdə ezamiyyətə olduğu 10 gün ərzində Qahirədəki "Dərül-kutub" kitabxanasında saxlanılan 350-ə qədər Azərbaycan klassiklərinin əlyazmalarını müəyyənləşdirilərək siyahıya almış və 2014-cü ildə kitab şəklində çap etdirmişdir. Bununla bərabər bir sıra Azərbaycan klassiklərinin, o cümlədən şair Məhsəbi Gəncəvinin divanının dünyada məlum üç nüsxəsindən birinin surətini əldə edərək Əlyazmalar İnstitutuna gətirmişdir.

Kamandar müəllim uzun müddət BDU-da və Qafqaz Universitetində "Ərəb ədəbiyyatı tarixi" və "Mətnşünaslıq" fənlərini tədris etmişdir. "Mətnşünaslığın nəzəri əsasları" fənni üzrə tədris proqramının müəllifidir. O, gənc elmi kadrların yetişdirilməsinə xüsusi payı ilə yanaşı. Onun rəhbərliyi ilə onlarla elmlər namizədi və magistrlər dissertasiya müdafiə etmişlər. 40 elmi tədqiqat kitabının müəllifidir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində, o cümlədən Rusiya, Türkiyə, İran, Misir, Əlcəzair, Kuveyt və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin müxtəlif şəhərlərində keçirilən çoxsaylı elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikası yanında Ali Attestasiya Komissiyasında Ekspert Şurasının üzvü olmuş, AMEA Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərən müdafiə şurasının üzvüdür. Kamandar Şərifov AMEA-nın fəxri fərmanı və "Tərəqqi" medalı ilə mükafatlandırılmışdır.

Rübabə ŞİRİNOVA,
AMEA Əlyazmalar İnstitutu ərəbdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsinin aparıcı elmi işçisi,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.
Mətanət MURADOVA,
AMEA Əlyazmalar İnstitutunun baş mütəxəssisi.